

Tekst jednolity

Załącznik nr 3 do Zarządzenia
Nr 13/16 dn. 15.03.2016 r.

Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej

1. Słownik pojęć

- 1) Program ochrony – program ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbiatego,
- 2) Program hodowlany – program hodowlany dla bydła białogrzbiatego,
- 3) Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- 4) Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie - podmiot prowadzący księgę hodowlaną dla bydła rasy białogrzbietej
- 5) PFHBiPM - Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący ocenę wartości użytkowej,
- 6) Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powołaną zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 7/15 z dnia 23.03.2015 r.

2. Historia rasy

Z opracowań Pruskiego (1967), Pająka (1968), Nowickiego (1997) wynika, że w wieku XIX na ziemiach polskich hodowano wiele ras bydła: czarno-białą holenderską, simentalską, oldenburską, czerwoną świętokrzyską, a także bernery, pinzgauery, szwyce, shorthorny, srebrzyste holendry, czarne i czerwone nadburzańskie, wschodnie fryzy (czerwono-białe), vogthändery, białogrzbiety, nizinne żuławskie, czerwono-białe. Pogłowie bydła składało się więc z różnych miejscowych typów przekrzyżowanych zarówno pomiędzy sobą jak i ze sprowadzonymi rasami zachodnioeuropejskimi.

Prof. Pruski (1967) twierdzi, że z nazwą "białogrzbiety" spotykamy się w opisie bydła dokonany przez Jana Ostromeckiego w 1903 r. gdzie podzielił on bydło krajowe na dwie grupy:

- bydło czerwone polskie,

- bydło wyprowadzające swe pochodzenie od tura "*Bos primigenius B*" i używa nazw: żuławskie, białogrzbiety, nadwiślańskie, powiślańskie, nadświdrzańskie, nadburzańskie. Bydło to posiadało charakterystyczną maść tzn. było ono na ogół srokate, najczęściej białoczarne, czerwono-srokate, a rzadziej sino (popielato)-srokate.

W podręczniku "Zarys chowu bydła" prof. J. Pająk (1968) stwierdził, że "na terenach nad Bugiem, Sanem i Narwią, a zwłaszcza nad dolną Wisłą, ukształtował się odrębny typ bydła i można go traktować jako grupę rasową, przyjmując dla całego tego pogłowia starą nazwę - bydło nadwiślańskie".

Z nazwą tego bydła spotykamy się już w pracy Gunthera z 1853 r. Również u Kleckiego (1906-1908) spotyka się nazwę bydła "powiślańskie" i "nadwiślańskie". W sprawozdaniu z ankiety podjętej w 1899 r. przez Sekcję Rolną w celu zbadania stanu hodowli bydła w Królestwie Polskim, a opracowanym przez Stanisława Chaniewskiego, w opisie krajowego bydła Guberni Warszawskiej znajduje się wzmianka o bydle "powiślańskim". W Encyklopedii Rolniczej wydanej w 1872 r. w Warszawie T. Chłapowski w artykule pt. "Bydło" pisze: "na Powiślu między granicą pruską a Warszawą spotyka się rasę bydła do żuławskiej trochę podobną, mleczną i pięknej postawy". Z nazwą bydła nadwiślańskiego, względnie nadwiślańskich białogrzbietów spotkać się można w artykułach A. Nitkowskiego publikowanych w Gazecie Rolniczej w latach 1901-1906.

Co do pochodzenia tego bydła nie ma jednoznaczności. Przewijają się 2 tezy, tzn., że jest to bydło przebywające na tym terenie od niepamiętnych czasów (podobnie jak bydło polskie czerwone) lub, że przed wiekami przywędrowało do Polski z okolic Bałtyku. Jedna i druga teza potwierdza jednak, że jest to bydło od wieków bytujące na tych terenach, doskonale wykorzystujące paszę i wytrzymałe na trudne miejscowe warunki. Prawocheński (1926) przypuszcza, że białogrzbiety pochodzą od prymitywnego bydła zamieszkującego kiedyś północny-wschód Europy, a w charakterystycznym umaszczeniu widzi on pośrednią fazę w procesie "bielenia umaszczenia", co spotyka się również u innych ras.

Według Sprawozdania Izb Rolniczych na przełomie 1935/36 r. na terenie działania Lubelskiej Izby Rolniczej znajdowało się 6,1% krów rasy "białogrzbiety".

W podręczniku prof. J. Pająka (1968), autor pisze, że "obecnie pewna ilość tego bydła występuje jeszcze w woj. białostockim oraz w pow. radomskim i ostrowskim woj. kieleckiego, ponadto zaś w północnej części woj. lubelskiego i północno-wschodniej części woj. warszawskiego". U prof. E. Sasimowskiego (1983) jest zapis, że "białogrzbiety w Polsce nie należały do ras popieraných i objętych rejonizacją, ale w środkowo i północno-wschodniej części kraju są jeszcze spotykane w masowym pogłowie bydła".

W podręcznikach profesorów W. Pruskiego (1967), J. Pająka (1968) i E. Sasimowskiego (1983) w opisie budowy białogrzbietów zawarte są między innymi takie stwierdzenia: „Budowa bydła nadwiślańskiego jest swoista, odróżniająca je od bydła polskiego czerwonego i nizinnego czarno-białego. Znamionują je następujące cechy budowy: łeb ciężki, skrzyniasty, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem, tułów długi o dość głębokiej, ale wąskiej piersi, zad często pochyły lub dachowaty, ogon wysoko osadzony, kończyny krótkie, tylne często o postawie szablastej. Wymię ma zawieszenie brzuszne, co zapewnia dobry jego rozwój i niezależnia od szerokości miednicy oraz rozstawienia tylnych kończyn, umożliwia zatem osiągnięcie wysokiej mleczności bez większej zmiany budowy zwierzęcia”.

Białogrzbiety, jak sama nazwa wskazuje, charakteryzuje biały pas, wąski na kłębie a rozszerzający się ku zadowi, obejmujący całą szerokość miednicy. Brzeg barwnego obrzeżenia jest nieregularnie poszarpany, a że boki tego bydła są najczęściej umaszczone czarno lub czerwono, Moczarski (1907) nazwał je "boczastym". Umaszczenie białogrzbietów dziedziczy się bardzo silnie.

Wykonane w latach 1953-1955 pomiary biometryczne bydła polskiego czerwonego w ośrodku mazowieckim przez W. Krotowa i bydła nadwiślańskiego z doliny Biebrzy przez J. Pająka wykazały zgodność wymiarów bydła nadwiślańskiego (białogrzbietów) z wymiarami

bydła czerwonego polskiego. Autorzy tłumaczą to podobnymi warunkami bytowania bydła krajowego.

Pod względem cech użytkowości mlecznej i mięsnej białogrzbiety zajmowały na ogół pośrednie miejsce między bydłem czerwonym polskim a nizinym czarno-białym. Prof. E. Sasimowski (1983) podaje, że "wśród rolników indywidualnych bydło to cieszyło się dobrą opinią jako wydajne i dobre do utrzymania".

Prof. J. Pająk z SGGW w Warszawie (1968) twierdził, że w latach 1953-1955 w dorzeczu Biebrzy spotykało się jeszcze dość często bydło nadwiślańskie. W niektórych miejscowościach stanowiło ono nawet 20-30% całego поголовia. Był on ostatnim, który interesował się bydłem białogrzbiety w Polsce w latach 60. XX wieku. W późniejszym okresie bydło to nie było wyróżniane jako odrębna rasa, w konsekwencji czego zostało uznane za wymarłe.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Pod koniec XX wieku spotykane były sporadycznie w rejonie nadburzańskim sztuki bydła białogrzbiety, które były ostatnimi przedstawicielami drugiej, obok bydła polskiego czerwonego, rasy krajowej tego gatunku.

Według informacji uzyskanej od rolników, którzy utrzymują bydło białogrzbiety, odznacza się ono właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchovu. Istotne znaczenie ma też doskonałe przystosowanie tego bydła do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiającą przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji. Cechy te powodują, że bydło tej rasy jest dobrze przystosowane do trudnych warunków bytowania i produkcji (np. na Polesiu). W opinii prof. J. Pajaka (1968) krowy te odznaczały się stosunkowo korzystnym stosunkiem białka do tłuszczu w mleku.

W strukturze rolnej drobnych gospodarstw położonych na obszarach, gdzie naturalne warunki nie sprzyjają intensywnej produkcji rolnej np. na obszarach chronionych (Poleski, Biebrzański i Narwiański Park Narodowy itp.) białogrzbiety są konkurencją wobec ras wysoko produkcyjnych. W tych bowiem warunkach rasy intensywne nie mogą wykazać swych dużych walorów użytkowych, a tym samym nie zapewniają lepszej opłacalności produkcji.

Wartościowe cechy białogrzbiety są związane z założeniami genetycznymi ich protoplastów i stanowią między innymi o dużej wartości tego bydła dla zachowania bioróżnorodności gatunku. Konieczność restytucji, a następnie ochrony zasobów genetycznych tej rodzimej rasy wynika również z jej wartości dla narodowej kultury rolniczej. Stanowi ona cenny materiał dla rolnictwa ekologicznego, nie tylko w znaczeniu biologicznym, ale także krajobrazowym i etnograficznym.

Populacja białogrzbiety zlokalizowana w rejonie nadbużańskim i na Podlasiu liczyła na przełomie wieków około 100 sztuk, co dało możliwość rozpoczęcia prac nad restytucją tej rasy i uratowaniem jej od całkowitego wyginięcia.

4. Cele programu

Program ochrony zasobów genetycznych ma na celu:

1. odtworzenie i zachowanie populacji dawnego bydła białogrzbietego,
2. dążenie do utrzymania jak największej zmienności genetycznej,
3. odtworzenie i stabilizację cech fenotypowych i genetycznych dawnego bydła białogrzbietego.

Prace hodowlane prowadzone są w kierunku odtworzenia i zachowania typowych cech funkcjonalnych tego bydła, takich jak: doskonałe przystosowanie do trudnych warunków środowiskowych, duża odporność i zdrowotność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, przy jednoczesnej poprawie cech budowy (szczególnie nóg i wymienia) oraz wydajności i zawartości białka w mleku.

5. Historia realizacji programu

Z obserwacji dokonanych przez pracowników Katedry Hodowli Bydła AR w Lublinie oraz pracowników OSHZ w Białymstoku wynikało, że w 2000 r. na Polesiu oraz na terenie woj. podlaskiego występowały jeszcze pojedyncze sztuki bydła w typie białogrzbietów. Zidentyfikowano około 100 sztuk takiego bydła.

W 2002 r. prof. Zygmunt Litwińczuk opracował dla Ministerstwa Rolnictwa pierwszy program hodowlany dla bydła białogrzbietego, w oparciu o który Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie uzyskał w 2003 r. zgodę Ministra (decyzja nr 210/2003) na prowadzenie ksiąg hodowlanych dla bydła tej rasy. W tym też roku (2003 r.) zatwierdzony został do realizacji program ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbietego. Rok później rozpoczęła się realizacja tego programu.

W początkowych założeniach realizacji programu w oborze zlokalizowanej w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym w Uhrusku (pow. Włodawa) miało być centrum hodowli bydła białogrzbietego i w 2005 r. znajdowało się tam 15 krów, 14 jałówek i 6 buhajów. Docelowo w gospodarstwie tym miało być utrzymywanych około 60 krów z przychowkiem. Zwiększanie liczebności stada miało być dokonywane poprzez odchów własny oraz wykup z terenu najbardziej wartościowych zwierząt (krów, jałówek, buhajów) o potwierdzonej badaniami odrębności genetycznej. Odchowywane w przyszłości w tym gospodarstwie jałówki miały być i były kierowane do wytypowanych gospodarstw deklarujących chęć uczestnictwa w programie (głównie na terenie woj. podlaskiego i na Polesiu).

Tabela 1. Zestawienie liczby stad i krów zakwalifikowanych do programu oraz jałówek cielnych.

Rok	Liczba stad w programie	Liczba krów (+ jałówek cielnych) w programie
2004	2	33
2005	10	52
2006	13	96+1

2007	17	103+18
2008	26	141+21
2009	29	197+13
2010	37	263+45
2011	39	287+37
2012	36	318+32
2013	37	366+46
2014	36	388+51
2015	40	424+52

6. Wzorzec rasy białogrzbietej:

1. **wysokość w krzyżu:** pierwiastki 127-133 cm, krowy dorosłej 134-138, buhaja dorosłego ok. 140 cm.
2. **sylwetka:** kształt ciała zbliżony do prostokąta, buhaje - żebra długie, szeroko rozstawione i dobrze wysklepione.
3. **umięśnienie:** wypukłe.
4. **głowa i szyja:** głowa ciężka, skrzyniasta, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem.
5. **barki:** dobrze umięśnione, dobrze przylegające łopatki, wyrostki grzbietowe kręgosłupa lekko wystające ponad łopatki.
6. **klatka piersiowa:** dobrze wysklepiona, nieco szersza w części tylnej, żebra szeroko rozstawione, kości żeber zaokrąglone długie, połączone łagodnie z łopatkami.
7. **brzuch:** głęboki i pojemny.
8. **grzbiet:** szeroki i prosty, prosta i szeroka partia lędźwiowa, umięśnienie dobrze zaznaczone.
9. **zad:** lekko nachylony, długi, szeroki, dobrze umięśniony, profile mięśni zwłaszcza udowych wypukłe, prosta nasada ogona.
10. **nogi:** kończyny krótkie, silne i prawidłowo ustawione, o silnej kości i wyrazistych stawach, prawidłowy kąt stawu skokowego i pęcಿನowego, wysoka piętka racicy, racica lekko rozwarta.
11. **wymię:** pojemne, zawieszenie tylne wysokie i szerokie, zawieszenie przednie wyraźnie wysunięte do przodu, dobrze połączone z powłokami brzuszными, o cienkiej skórze, delikatnie owłosionej z wyraźnie zaznaczonymi żyłami mlecznymi, równomiernie rozwiniętymi ćwiartkami, strzyki centralnie rozmieszczone na ćwiartkach, pionowo ustawione, cylindryczne; wymię czyste bez dodatkowych strzyków i przystrzyków.
12. **wygląd ogólny:** harmonijna, proporcjonalna budowa, u krów o nieco lepiej zaznaczonych cechach mlecznych, lecz równocześnie o dobrym umięśnieniu, u buhajów wykazująca cechy męskie, wigor, siłę; skóra średniej grubości, pokryta błyszczącą, jedwabista sierścią,

umięśnienie wypukłe, profile mięśni dobrze zaznaczone, drugorzędne cechy płciowe wyraźnie zaznaczone.

13. **umaszczenie:** niejednolite, czarne, rzadziej czerwone z białym pasem na grzbiecie, wąskim na kłębie i rozszerzającym się ku zadowi, brzeg barwnego obrzeżenia nieregularny "poszarpany", brzuch i wewnętrzna strona nóg często łaciate lub mocno nakrapiane; na głowie przynajmniej czoło o umaszczeniu białym i koniecznie ciemna śluzawica. Niedopuszczalne umaszczenie jednolite całej głowy (biała, czarna lub czerwona).
14. **średnia wydajność mleczna** populacji chronionej powinna utrzymywać się na poziomie 4-5 tys. kg za laktację, przy zawartości tłuszczu ok. 4,0%, i białka ok. 3,4% .

7. Zakres prowadzenia oceny wartości użytkowej zwierząt niezbędny dla realizacji programu

7.1. Ocenie wartości użytkowej krów rasy białogrzbietej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mleka podlegają krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM) zgodnie z obowiązującymi przepisami i obejmuje:

- 1) użytkowość mleczną,
- 2) użytkowość rozplodową,
- 3) ocenę typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia – dokonywaną na 20-25% pierwiastek, tak aby po każdym ojcu była porównywalna liczba córek,
- 4) ocenę cech funkcjonalnych.

Wyniki oceny gromadzone są w systemie teleinformatycznym SYMLEK.

7.2. Ocena wartości użytkowej krów rasy białogrzbietej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mięsa w stadach objętych programem ochrony prowadzona będzie zgodnie z metodyką zatwierdzoną przez Grupę Roboczą po określeniu podmiotu upoważnionego do przeprowadzenia takiej oceny.

7.3. Wybrany przez Hodowcę zakres oceny użytkowej w danym stadzie nie będzie mógł ulec zmianie przez cały okres realizacji programu ochrony.

8. Określenie wielkości populacji biorącej udział w programie

W realizacji programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej w typie mięsno-mlecznym bierze udział bydło tej rasy poddawane ocenie wartości użytkowej. Populację tę tworzy bydło pochodzenia krajowego bez udziału genów innych ras, wpisane do ksiąg rasy białogrzbietej, które odpowiada wzorcowi rasy.

Powiększanie liczebności populacji krów objętych programem ochrony bydła białogrzbietego realizowane jest sukcesywnie, w miarę możliwości pozyskania materiału odpowiadającego wymaganiom programu.

W 2004 r. były tylko 33 krowy w 2 stadach a w 2015 roku liczba krów wynosiła 424 sztuk w 40 stadach objętych programem. Wielkość populacji biorącej udział w programie określono w Tabeli 1. w punkcie 5.

Obecnie bydło białogrzbiecie występuje głównie w 4 regionach hodowlanych tj.: Nadburzańskim, Biebrzańsko-Narwiańskim, Mazowieckim i Warmińsko-Mazurskim.

9. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do programu ochrony

9.1. Zasady wyboru i kwalifikacji krów do programu ochrony

9.1.1. Do programu ochrony są kwalifikowane krowy rasy białogrzbieterki wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, które poddane są ocenie wartości użytkowej prowadzonej zgodnie z obowiązującymi przepisami i spełniają poniższe warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt. 6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy białogrzbieterki,
- 4) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt.10.1.

9.1.2. Kwalifikacji matek buhajów dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy krów wytypowanych przez prowadzącego księgę po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej. Podstawą wyboru jest analiza rodowodu, wyniki oceny typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia oraz wartość użytkowa. Pochodzenie wytypowanych matek potwierdzone jest badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonanych przez uprawnione laboratorium. Wyniki badań są podawane w dokumentacji hodowlanej.

9.2. Zasady wyboru i kwalifikacji buhajów do programu ochrony

9.2.1. W programie ochrony użytkowane mogą być buhaje rasy białogrzbieterki wyłącznie hodowli krajowej oraz spełniające poniższe warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt. 6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy białogrzbieterki,
- 4) w ocenie typu i budowy uzyskały ocenę minimum dobrą,
- 5) mają potwierdzone pochodzenie badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonane przez uprawnione laboratorium.
- 6) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt.10.1.

9.2.2. W stadach objętych programem dopuszcza się stosowanie buhajów do krycia naturalnego po uzyskaniu przez nie wpisu do księgi i zgłoszeniu na piśmie przez podmiot prowadzący księgę do Instytutu Zootechniki PIB (wraz z kopią dokumentów: zaświadczeniem potwierdzającym wpis do księgi i/lub świadectwem rodowodowym oraz wnioskiem hodowcy). Instytut na piśmie wyraża zgodę na używanie konkretnego buhaja w danym stadzie. Hodowca zobowiązany jest do poinformowania na piśmie koordynatora o wycofaniu z hodowli lub sprzedaży do innego stada buhaja, który uzyskał zgodę Instytutu. Zgoda Instytutu na użytkowanie buhaja obowiązuje tylko w stadzie hodowcy, który o nią wystąpił. Zaleca się, aby każdy buhaj był używany w jednym stadzie maksimum przez dwa lata, tak aby nie doszło do krycia w pokrewieństwie.

9.2.3. Kwalifikacji buhajów do rozrodu dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy buhajów wytypowanych przez prowadzącego księgę po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej.

10. Metody hodowlane

Podstawowym celem programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy białogrzbietej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej prowadzone są w oparciu o ocenę rodowodu, eksterieru, wartości użytkowej.

10.1. Ocena rodowodu uwzględnia następujące wymagania:

- pochodzą po rodzicach urodzonych w Polsce,
- pochodzą po rodzicach wpisanych do księgi hodowlanej rasy białogrzbietej
- pochodzą po rodzicach zakwalifikowanych do Programu ochrony, a w przypadku braku udokumentowanego pochodzenia odznaczają się odrębnością genetyczną potwierdzoną odpowiednimi badaniami (dotyczy to sztuk ze stad nigdy nie uczestniczących w programie ochrony).

10.2. Ocena wartości użytkowej prowadzona jest przez podmiot upoważniony przez Ministra Rolnictwa zgodnie z przyjętą metodyką.

10.3. Na podstawie analizy rodowodu, wyników oceny wartości użytkowej, oceny typu i budowy dokonuje się wyboru zwierząt:

- na matki buhajów,
- na ojców buhajów.

10.4. Przy podejmowaniu decyzji o kojarzeniach indywidualnych:

- bierze się pod uwagę spokrewnienie kojarzonych zwierząt przestrzegając zasady braku wspólnych przodków w pokoleniu rodziców, dziadków i pradziadków, a
- dla typowanych par rodzicielskich kolejnego pokolenia buhajów nie dopuszcza się spokrewnienia wyższego niż 6,25%.

Lista buhajów zakwalifikowanych do krycia krów objętych programem ochrony dostępna jest na stronie internetowej Instytutu oraz na stronie internetowej podmiotu prowadzącego księgę.

Wybierając buhaja hodowca musi brać pod uwagę wszystkie warunki programu, gdyż ponosi pełną odpowiedzialność za kojarzenia w swoim stadzie.

11. Sposób wykorzystania materiału biologicznego

Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz do utworzenia rezerwy genetycznej jest pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w uzgodnieniu z prowadzącym księgę.

Dopuszcza się użycie nasienia buhajów rasy białogrzbietej do unasienniania krów tej rasy w stadach nie objętych programem, pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej.

12. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie ochrony jest pobierane i zamrażane minimum 50 porcji nasienia stanowiącego rezerwę genetyczną oraz odpowiednia ilość porcji nasienia niezbędna do realizacji programu ochrony i do udostępnienia poza program. Nie dotyczy to buhajów zakwalifikowanych do krycia naturalnego. Nasienie stanowiące rezerwę genetyczną powinno być zdeponowane w Krajowym Banku Materiału Biologicznego Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

W miarę możliwości od wybitnych krów wytypowanych przez prowadzącego księgę będą pobierane i zamrażane komórki jajowe i zarodki. Materiał biologiczny stanowiący rezerwową pulę genów deponowany będzie w Krajowym Banku Materiału Biologicznego Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

13. Podstawy organizacyjne

Zaleca się, aby pierwsze zacielenie miało miejsce w wieku 14-16 miesięcy. Nie będą przyjmowane do programu krowy kryte wcześniej niż w wieku 13 miesięcy. W przypadku zgłoszenia do programu pierwiastki, której wycielenie zakończyło się poronieniem wymagane jest dostarczenie świadectwa krycia, z którego była ta ciąża.

W przypadku zgłoszenia do programu sztuki, która po raz pierwszy wycieliła się po 36 miesiącu życia wymagane jest pisemne uzasadnienie tak późnego wycielenia. W przypadku zgłaszania do programu potomstwa z takiego wycielenia wymagane są badania DNA potwierdzające pochodzenie.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również jałówki cielne i pozostała młodzież żeńska, przeznaczone na remont stada. Jałówki, które uzyskają wstępną kwalifikację będą mogły wejść do programu po wycieleniu i objęciu oceną wartości użytkowej w miejsce zwierząt wybrakowanych lub na rozbudowę stada. W stadach objętych programem ochrony dłużej niż rok, wstępną kwalifikację mogą uzyskać tylko jałówki pochodzące po rodzicach z programu.

Liczebność stada zgłaszanego do programu ochrony nie może być mniejsza niż 4 krowy i większa niż 100 sztuk. W szczególnych przypadkach, gdy liczebność będzie niższa niż wymagana, koordynator na prośbę hodowcy wydaje pisemną decyzję o wstrzymaniu rozwiązania umowy do czasu uzupełnienia liczebności stada.

Ostatecznej kwalifikacji nowych stad i zwierząt, zgodnie z obowiązującą procedurą, dokonuje koordynator IZ PIB na podstawie wniosku hodowcy, po zaopiniowaniu przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła. Kwalifikacji stad i sztuk kontynuujących uczestnictwo w programie dokonuje koordynator zgodnie z obowiązującą procedurą. W sytuacjach spornych decyzję o kwalifikacji zwierząt do programu ochrony podejmuje Grupa Robocza na wniosek koordynatora.

Wykazy krów zakwalifikowanych do udziału w programie są przekazywane do

prowadzącego księgę, podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła oraz do stacji unasienniania.

14. Program realizowany jest wspólnie przez:

1. Hodowcę - właściciela stada bydła białogrzbietego.
2. Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie - podmiot prowadzący księgę dla bydła rasy białogrzbieter.
3. Instytutu Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.
4. Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący ocenę wartości użytkowej.
5. Podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.

Zasady wzajemnej współpracy pomiędzy Instytutem a Uniwersytetem Przyrodniczym oraz PFHBiPM określają zawarte porozumienia.

Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne a zasady uczestnictwa określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą - właścicielem stada, a Instytutem Zootechniki PIB, który koordynuje program ochrony zasobów genetycznych. Niniejszy program ochrony jest integralną częścią umowy, których postanowień hodowca zobowiązuje się bezwzględnie przestrzegać.

W przypadku naruszenia zasad zawartych w programie ochrony, w tym również używania w rozrodzie buhaja niedopuszczonego do udziału w programie, koordynator udziela pisemnego upomnienia hodowcy, natomiast w przypadku rażącego naruszenia zasad rozwiązuje umowę z hodowcą w trybie natychmiastowym. Hodowcy przysługuje odwołanie w terminie 14 dni od dnia otrzymania decyzji.

Dla rozwoju hodowli bydła białogrzbietego realizatorzy programu prowadzić będą działania w kierunku promocji jego unikalnych walorów oraz przydatności do pielęgnacji krajobrazu na obszarach chronionych. Przede wszystkim zalecane będzie jego utrzymywanie w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

15. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania programu

Nadzór merytoryczny nad realizacją programu ochrony sprawuje Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powoływana i działająca przy Instytucie Zootechniki PIB, która przeprowadza okresową (co roczną) ocenę efektywności programu w odniesieniu do zwiększenia i utrzymania liczebności populacji oraz opiniuje przedstawiane przez prowadzącego księgi listy matek buhajów oraz buhajów przeznaczonych do rozrodu w stadach objętych programem.

Zwierzęta, które zostały zakwalifikowane do programu ochrony przed wejściem w życie zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 13/2016 w dalszym ciągu objęte są ochroną, natomiast hodowców obowiązuje przestrzeganie Programu ochrony zasobów

genetycznych niniejszej treści.

Opracowanie programu:

prof. dr hab. Zygmunt Litwińczuk

dr hab. Witold Chabuz

dr inż. Anna Majewska

Program jest modyfikacją programu z 2003 roku (opracowanego przez prof. Zygmunta Litwińczuka), który został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działającą przy Instytucie Zootechniki PIB oraz przyjęty przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniu w dniu 10 grudnia 2003 roku. Późniejsze zmiany związane z wdrażaniem programów rolnośrodowiskowych zostały przyjęte przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działającą przy Instytucie Zootechniki oraz przyjęte przez Radę Naukową IZ PIB. Kolejne zmiany zostały przyjęte przez Grupę Roboczą w dniach 16 stycznia 2009 r., 9 grudnia 2009 r., 16 czerwca 2010 r. oraz zaakceptowane przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniach w dniach 22 kwietnia 2009 r. i 24 listopada 2010 r. oraz 18 marca 2011 r. Aktualnie wprowadzane zmiany zostały przyjęte przez Grupę Roboczą w dniach 11 lutego 2014 r., 16 lutego 2015 r. oraz 4 lutego 2016 r.

**Wprowadzono zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 13/16 z dnia 15.03.2016 r.**

Literatura:

1. Chłapowski T.: Encyklopedia Rolnicza –Bydło. Warszawa, 1872
2. Gunther H.: “Uwagi nad chowem bydła”. Tarnów, 1853.
3. Klecki Studia nad bydłem rogatym w Polsce. Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności. Kraków 1903
4. Moczarski Z.: Rasy bydła. Warszawa, 1907.
5. Nitkowski A.: Uwagi w dziedzinie hodowli o bydle białogrzbietym. Rolnik i Hodowca 2, 1904.
6. Nowicki B.: Meandry hodowli bydła w Polsce. Przegl. Hod. 1, 1997.
7. Pająk J.: Zarys chowu bydła. PWRiL, Warszawa, 1968.
8. Prawocheński R., Kączkowski B.: Badania nad białogrzbietami w Polsce. Kraków 1926.
9. Pruski W.: Hodowla zwierząt gospodarskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1918, tom. I-III, PWRiL, Warszawa, 1967.
10. Sasimowski E.: Zarys szczegółowej hodowli zwierząt, PWN, Warszawa, 1983.
11. Sprawozdanie Lubelskiej Izby Rolniczej za lata 1935/36.